

Nos presenta interlingua

Ferenc Jeszenszky

Nos presenta interlingua

per Ferenc Jeszenszky, Hungaria

Originalmente publicate in 1995 per le Union Mundial pro Interlingua

Republicate in agosto 2021

© 1995-2021 Union Mundial pro Interlingua

Tote derechos reseruate. Iste texto es facite disponibile pro uso non-commercial solmente. Tote formas de re-vendita o re-distribution electronic o imprimate es prohibite sin permission in scripto. Nulle parte de iste publication pote assi esser reproducite, copiate, conservate in un systema de cercar o transmittite in ulle forma o per ulle metodo: graphic, electronic, mechanic, photographic, registrate sur disco o cassetta, transferite a bases de datos o in altere maniera sin permission in scripto. Es permittite citar in recensioni con indication del fonte.

Le Bibliotheca electronic in interlingua es un collection de eLibros, redigite e publicate per le Union Mundial pro Interlingua (UMI), www.interlingua.com

Ferenc Jeszenszky (1932-2011), doctor de physica e linguista, Hungaria. Representante de interlingua in Hungaria ab 1981 a su morte, secretario general del Union Mundial pro Interlingua 1989-1991.

I. Le via del lingua latin

(Ab le latino classic usque al latino “implicite”)

Le linguas indoeuropee. Le linguas del mundo pertine a varie familias. Illos que pertine al mesme familia ha un origine commun.

Un del familias de linguas es le indoeuropee a cuje brancas le plus importante pertine le linguas indoirianian, grec, Italic, celtic, germanic, baltic e slave. Lor lingua ancestre era parlate verisimilmente aliquando al fin del tertie millennio a.Chr. alicubi in Europa Central.

Le linguas parlate in le Europa hodiernie es salvo alicun exceptiones indoeuropee.

Le grecos. Le grecos veniva ab le nord, habitava primo le parte del sud del Peninsula Balkanic e le insulas circumjacente e fundava postea colonias in varie locos del costas del Mediterraneo. In le principio lor cultura non multo differeva ab le del altere populos indoeuropee ma in le sexte seculo a.Chr. un cambiamento rapide comenciava. Un cultura toto novelle se produceva, le cultura classic grec, parlar super que es quasi superflue post que illo es ben cognoscite per tote le mundo.

In ille tempore le grecos viveva (dunque lor cultura classic floreva) intra le quadros non de un stato unitari ma de statos urbes independente. Solmente in le quarte seculo

a.Chr. se formava un stato unitari grec, le imperio de Alexandro le Grande que comprehendeva ultra le territorios habitate ab longe per le grecos anque Asia Minor e Egypto (pro un brevissime tempore mesmo Persia e un parte de India). Ma post le morte de su fundator (323 a.Chr.) illo se decomponeva in quattro regnos independente.

Le interpresa de Alexandro totevia non dispareva sin lassar ulle tracia. In le territorio del status successor de su imperio, in despecto del cessation del unitate politic, le unitate cultural non cessava. Al contrario, un stadio novelle del cultura grec se evolveva: le hellenistic, que se arricchiva de elementos del culturas minorasiatic e egyptian.

Le lingua del grecos. In le tempores le plus ancian super que nos ha ancora cognoscentias le varie tribos grec parlava non un lingua unitari ma varie dialectos de un lingua. De illos le iono-attic perveniva al significantia le major proque illo deveniva le idioma del cultura classic: ab illo se formava le greco classic. Ma in le periodo hellenistic isto era supplantate per le greco “koiné” (i.e. commun) que alligava le varie dialectos grec basante se totevia supra toto super le attic.

Roma. Iste urbe (fundate secundo le tradition in 735 a.Chr.) in le principio era parvissime. Ma a causa del genialitate politic e militar de su cives illo pauco a pauco deveniva le centro del imperio le plus importante del historia human cuje hereditage es determinante usque a hodie.

Le imperio roman attingeva su extension le major sub le

domination de Trajano (98-117). Illo era in fundo un imperio circummarin. Su territorio circumfereva duo mares: le Mediterraneo e le Mar Nigre. A illo pertineva Europa verso le west ab le Rheno – e mesmo quasi tote le insula de Grande Britannia – e verso le sud ab le Danubio e, in plus, le Rumania hodie e le costa del nord del Mar Nigre, Asia verso le west ab Persia e verso le nord ab le Peninsula Arabic, in Africa Egypto e tote le costa del nord del continente.

Le diminution del territorio del imperio ab le secunde seculo resultava supra toto del attaccos repetite del barbare tribos germanic.

Le lingua de Roma era le latino pertinente al branca italic del linguas indoeuropee. Su version classic (in que le grande obras del litteratura latin era scribite e a que le homine hodie de erudition general audiente le parola “latino” pensa) se consolidava circa le prime seculo a.Chr. ma in le seculos subsecente le latino vulgar (parlate per le plebe) obteneva un peso de plus in plus grande.

Roma e le mundo hellenistic. Durante su expansion Roma subjugeva militar- e politicamente le mundo hellenistic. Ma isto, in vice, lo conquireva culturalmente. Le cultura hellenistic deveniva pauc a pauc le de tote le imperio. Talmente se formava intra le quadros del imperio roman un cultura specific: **le cultura antique.**

Sub le influencia del cultura hellenistic le lingua latin adoptava multe vocabulos ab le greco assi que isto deveniva le fonte le plus importante del vocabulario foranee incorpo-

rate in le latino. (Il es typic que ex le tres vocabulos del nomine del mantenitor le plus importante del lingua latin in le epochas sequente, le ecclesia catholic roman – in latino: Ecclesia Catholica Romana – duo – a saper “ecclesia” e “catholica” – es de origine grec.)

Le situation lingual del imperio. Le lingua official del imperio era le latino, in su parte oriental le greco subsisteva como secunde lingua official. Ma durante que in le Occidente le latino devorava tote le altere linguas anque in le uso quotidian (un sol poteva resister usque al presente in su fortia absorptive: le basco) – iste processo es nominate le del romanisation – in le Oriente il habeva plure linguas que le greco non poteva supplantar. De illos le plus importantes pertineva al familia de linguas semitic.

Le judeos constituava un parve populo in le imperio. Ma lor religion les dava un significantia particular. Illo era characterisate per le pur monotheismo, un phenomeno singular non solo inter lor vicinos ma anque inter tote le populos vivente intra le quadros del imperio roman. Le lingua sacral del judeos era le hebreo ma quotidianamente illes parlava le arameo, ambe del quales era un lingua semitic.

Le christianismo. Le religion del judeos era un ethnic ma un novelle religion nascite ex illo, le christianismo, habeva pretensiones universal. Ab le prime seculo illo continuava expande se in tote le imperio e durante a pena plus de duo seculos illo deveniva su religion le major, e, finalmente, al comenciamiento del quarte seculo illo deveniva mesmo su

religion de stato. Iste expansion non era sin effecto al christianismo mesme. Como le nove religion del civilisation antique illo tosto se inricchiva del cultura hellenic e post haber devenite religion de stato illo incorporava anque le idea imperial roman.

E le situation lingual del parte oriental del imperio e le destino futur del christianismo es characterisate excellentemente per le parolas sequente del Biblia: “Pilato scribeva anque un titulo e faceva poner lo super le cruce. Il era scribite: Jesus le Nazareno, le rege del judeos... E il era scribite in hebreo, in latino, in greco.” (Johannes 19, 19-20)

Ben que le christianismo habeva nascite in le ambiente de gente semitophone, illo comenciava diffunder se non in le lingua del prime congregationes christian, le arameo, ma per medio del greco. Durante que pauco a pauco le latino obteneva un rolo de plus in plus importante in le ecclesia – le, organisation religiose del christianismo – e su importantia al fin superava mesmo le del greco, le linguas semitic tosto dispareva ex su vita (illos subsisteva al plus como linguas de varie communitates heretic). Talmente le linguas semitic nunquam perveniva a jocar alicun rolo in le imperio ultra le limites de lor proprie gruppos ethnic.

Le circumstantia que le christianismo deveniva le religion official del imperio produceva naturalmente un connexion stricte inter le stato e le ecclesia ma illo non significava que le duo se haberea fundite. Le ecclesia – ben que le influenza del capite del imperio, le imperator, era importante in

illo – preservava su organisation independente, le stato, in vice, – ben que su ordine e vita grandemente reflecteva le punctos de vista religiose – non deveniva theocratic (in un stato theocratic le clero possede le potentia politic) ma preservava su character in fundo laic.

Le scission del imperio. Le epocha del imperio roman christian unitari era brevissime. Al fin del quarte seculo illo se scindeva in duo partes: *le imperio roman occidental e oriental*.

Le lingua del imperio occidental era univocamente le latino, in le oriental le greco deveniva de plus in plus consuecte anque in le uso official e finalmente toto supplantava le latino. Del resto, post le scission ambe partes se nominava imperio roman, lor soveranos imperator roman e lor populationes romanos. (Un curiositate interessante: le parlatores del greco moderne appellava lor lingua mesmo al comenciamento del dece-none seculo “lingua romaic”).

Le scission politic e lingual del imperio resultava in que anque le ecclesia se scindeva in un ecclesia occidental o latin e in un oriental o grec.

In le principio il pareva como si le parte oriental habeva essite le plus importante ma plus tarde il deveniva clar que comparate a le del occidental su signification era de rango secundari.

Le cambiamento del cultura. Le fin del cultura antique e le nascentia de su successor, le cultura europee era connectite con duo processos le quales al mesme tempore portava con se anque un translation geographic.

Le un era le avantiamento del islam. Iste potente movimento religiose e politic se mitteva in motion in Arabia e ab le septime seculo separava – salvo alicun rar vestigios – le populos semitophone – insimul con le territorios asiatic e african – e ab le christianismo e ab le traditiones politic del cultura antique. Le cultura moslem – cuje lingua es le arabe, un lingua semitic – es anque al presente de grande significantia.

Le altere era le christianisation del populos barbare del nord. Isto era realisate in parte per le ecclesia occidental, in parte per le oriental. Per isto ille populos deveniva non solo christian ma anque le heredes del cultura antique durante que illos non omitteva inricchir ille hereditage per lor valores proprie. Ex iste interaction nasceva le nove cultura europee cuje zona de diffusion coincideva exactemente con lo que es geographicamente Europa. – Il es un circumstantia interessante que le cultura antique – como nos lo ha observate – era un circummarin separate per frontieras continental ab le mundos estranie, le europee es un continental que le mar separa ab istos.

Ma le nascentia del nove cultura non era un processo simple e – como tote le nascentias – sin suffrentias. In le sequentes nos deberea occupar nos un pauco plus detaliatemente con illo.

Ante toto nos debe observar que lo determinante in le processo del christianisation del Nord e del formation del nove cultura era lo que era exequite per le ecclesia occiden-

tal e lo que occorreva sub su egide. Pro isto nos nos occupa primo del eventos que habeva loco in le Occidente e solo postea dirige nostre reguardo verso le Oriente.

Le conquistas germanic. Le barbare tribos germanic vivente trans le frontieras del imperios roman se mitteva in marcha in le directiones del west e del sud. Lor attaccos repetite sigillava le destino del imperio occidental, Al fin del quinte seculo le conquistores invadente disorganisava su ordine politic e in su territorio fundava regnos independente. In illos le strato regente era germanic ma le majoritate del population consisteva del plebe latinophone. Totevia, in despecto del cessation del previe ordine politic on non poteva parlar de un disorganisation total del societate proque le ecclesia garantiva su unitate al minus religiose e in general cultural. In plus, le ecclesia poteva non solo mantener ma mesmo aumentar su autoritate proque le conquistores germanic tosto o tarde adhereva a illo, Postea le christianismo non se limitava al germanicos immigrante in le territorio del ancian imperio ma se extendeva anque a ille germanicos qui habitava trans le frontieras de un vice – in general con le appoio efficace del regentes germanic ja christian.

Le restauration del imperio occidental e le christianisation final del Occidente. Le decomposition final del Occidente durava tres seculos. Al fin del octave seculo Carolo le Grande, rege del francos (un tribo germanic) univa sub su sceptro un grande parte de Europa. In 800 ille

faceva le papa coronar le como imperator e per iste acto le restauration del imperio (nominate invariemente roman) era declarate. Ben que le jurisdiction de su successores non se extendeva realmente a tote le territorio de su dominio, le institution imperial totevia garantiva que le conscientia politic del Occidente, le “republica christian” restava vive usque al fin del medioevo inter tote le populos pertinente al ecclesia latin.

Le situation lingual de Europa Occidental post su christianisation es characterisate supra toto per un duplicitate. Il ha un lingua alte: le latino, le lingua del ecclesia e del erudition e al mesme tempore le lingua connexive de tote le territorio, e il ha linguas basse parlate per le plebe.

Le linguas basse pote esser grupate in tres classes.

1. Le linguas **romanic** evolveva ex le dialectos del latino vulgar. Le causa del dialectisation e le del formation de nove linguas era que post le decomposition del imperio occidental le communication inter le population simple del varie regiones quasi toto cessava e il es ben sapite que le isolation semper resulta in un divergentia lingual.

Le linguistica sole distinguer dece-un linguas romanic (le sardo, le italiano, le dalmatiano, le rumano, le rhetoromano, le francese, le provencian, le catalano, le espaniol, le galiciano e le portugese) le quales ha numerose dialectos. Le dalmatiano extingueva in le dece-none seculo, le alteres vive anque hodie. Ex illos – ab le un latere a causa de lor peso litterari, ab le altere latere in consequentia de lor diffusion e

de lor rolo in le communication international – al presente le francese, le espaniol, le portugese e le italiano es particularmente importante.

Il es a mencionar que le rumano – le lingua del descendentes de un population romanisate del parte del sud del Peninsula Balkanic – era parlate in le imperio oriental, pro isto su parlatores pertineva al ecclesia grec e tote lor evolution – *e* historic *e* lingual – differeva assatis ab le de tote le populos romanophone pertinente al ecclesia latin.

Pro demonstrar le divergentia del linguas romanic, nos examina un sol exemplo. Le vocabulo latin “audire” (= “audir”) deveniva in le italiano “udire”, in le espaniol “oir”, in le portugese “ouvir”, in le francese “ouir”.

Super le base de diverse tractos characteristic lor le linguas romanic pote esser classificate in tres modos. On pote distinguer linguas romanic

1. occidental (pyreneo-alpin) e oriental (appenino-balkanic),
2. mediterranee e continental,
3. intermedie e lateral.

Le francese es occidental, continental e intermedie, le espaniol es occidental, mediterranee e lateral; le portugese es occidental, mediterranee e lateral; le italiano es oriental, mediterranee e intermedie. (Le rumano es oriental, mediterranee e lateral.)

On vide immediatamente que le espaniol e le portugese pertine al mesme classe (le qual on sole nominar iberic) du-

rante que le italiano e le francese pertine a classes diverse.

Pro dar un sol exemplo a cata tracto distinctive nos observa solamente que

1.1 in le linguas romanic occidental le plural del substantivos se termina in *-s*, in le orientales in general in *-i*, o *-e*. (Le prime proveni del accusativo, le secunde del nominativo latin) Assi in le francese “loups”, “lunes” (= “lupos”, “lunas”), in le espaniol “lobos”, “lunas”, ma in italiano “lupi”, “lune”;

1.2 in le mediterranees le vocales final del latino vulgar es conservate, in le continentales, in vice, illos dispareva o se reduceva. Assi nos ha (ab “lupo”, “luna”) in le italiano “lupo”, “luna”, in le espaniol “lobo”, “luna”, ma in le 2ª francese “loup”, “lune”;

1.3. in le intermediaries le comparativo es construite per un descendente del adverbio latin “plus”, in le laterales per un de le “magis”. Assi in le italiano “più”, in le francese “plus”, ma in le espaniol “más”.

In le formation del linguas romanic le varie substratos e superstratos lingual -i.e. ab le un latere le linguas super que le latino se installava, ab le altere latere illos cuje parlatores como conquistores appropriava le latino – jocava rolos significative. P.e. nos observa que in le formation del francese le substrato gallic (celtic) e le superstrato franc (germanic) – le lingua mesme obteneva su nomine ab isto! – jocava equalmente rolos.

Le linguas romanic era parlate originalmente per homi-

nes vivente inter conditiones modestissime. Pro isto lor vocabulario multo se reduceva comparate a le del latino classic. Iste processo era promovite per que le lingua de erudition remaneva le latino, dunque il non mesmo haveva un exigentia al vocabulos del major nivello de erudition in le lingua del plebe.

2. Inter le linguas **non romanic** es a mentionar primo le germaniches proque le populos de lingua germanic restante extra le frontieras del ancian imperio o installante se in ille zonas marginal sue ubi le population latinophone dispareva (como supra toto ab le un latere inter le Danubio e le Alpes e in le region del Rheno, ab le altere latere in Grande Britannia) reteneva lor lingua. Ex illos proveni le hodieerne linguas german, nederlandese e scandinave.

Le significantia del hodieerne linguas celtic (irlandese, scotese, gallese, breton) non es troppo grande. Plus importante es le descendentes del retenite linguas baltic (letton, lituan) e slave (polonese, tchec, slovac, sloven, croate).

Al fin nos mentiona le alicun linguas finnougrian que anque hodie existe: le hungaro, le finnese, le estoniano.

Iste linguas non romanic – o plus tosto lor ancestres – in le epocha in question – similmente al romaniches – non era apte a exprimer contentos de un cultura plus alte.

3. In le dece-prime seculo le normannos de origine scandinave ma francophone conquireva le anglosaxones germanicophone (vivente in le partes central e del sud-est de Grande Britannia). Le resultato de iste evento era un mix-

tion lingual anglosaxone-francese ex que nasceva le lingua **anglese**. Iste lingua mixte – ab le puncto de vista linguistic de typo creol – occupa un loco special inter le linguas germanic e romanic.

Su vocabulario grandemente se romanisava assi que ab un puncto de vista lexic illo pote esser considerate como un lingua quasi romanic. Su grammatica, in vice, deveniva toto peculiar. Le accidentia se simplificava extrememente: un accidentia plus simple serea ja a pena apte al expression acceptabilemente concise del relationes grammatic le plus importante. Le loco del disparate formas synthetic era occupate per un systema ric de structuras analytic. Le grammatica del anglese es paradigmatic ab le puncto de vista que illo monstra, qual sorta de grammatica se produce in caso de un mixtion lingual germano-romanico.

Le diverse linguas del medieval Europa Occidental, naturalmente, influentiava le unes le alteres. Ante toto nos ha a mencionar que le latino de iste periodo ja non era le classic. Sub le influenza del linguas vulgar pauco a pauco se formava un nove version del latino: le medieval. Isto era apte a functionar como lingua alte e al mesme tempore connexive de su epocha.

Ma non solo le linguas vulgar influentiava le latino: anque isto los influentiava. Pauco a pauco un numero augmentante de vocabulos latin se incorporava in le linguas vulgar.

Un tertie typo de influenza era que le vocabulos comen-

ciava migrar ex le un lingua vulgar in le altere.

Le evolution del linguas national. Parallelamente al ascension cultural del stratos social laic le plus alte le exigentia de poter exprimer contentos non solo quotidian in le linguas vulgar cominciava monstrar se.

Ab le initio del secunde millennio obras litterari in le linguas romanic – primo in le francese, postea in le provincial e in le dece-tertie-dece-quarte seculos anque in le italiano (que nos pensa a Boccaccio, a Petrarca e supra toto a Dante) cominciava apparer. Pauco a pauco le uso del linguas romanic deveniva consuete e le del latino desuete in le campos le plus vaste del vita. Iste processo conduceva a tal eventos que pro exemplo in 1539 le rege Francisco I de Francia (del resto, un del representantes le plus famose del fanatic intolerantia religiose) inaugurava le francese como le sol lingua official de su pais.

Obviamente, como le uso del linguas – nos pote ja dicer: national – romanic se expandeva, le inricchimento de lor vocabulario deveniva urgente. On satisfaceva iste exigentia per adoptar vocabulos ab le latino adaptante los al systema phonetic e morphologic del lingua national. Ma post que le methodos del linguistica historic era ancora incognoscite, iste adaptation succedeva solo partialmente: le vocabulos in question remaneva plus latinesc que illos haberea remanite si illos haveva pertinite continuemente al vocabulario del lingua in question.

Talmente le vocabulario del linguas romanic se scindeva

in duo stratos ben distinguibile: le del original “vocabulos popular” e le del “vocabulos docte”. Ecce un exemplo interessante. Le vocabulo latin “causa” significava equalmente “cosa” e “causa”. In consequentia del cambiamento regular iste vocabulo appareva in le italiano e in le espaniol como “cosa”, in le francese como “chose” ma in tote le tres linguas con le significato exclusive “cosa”. Pro exprimer le notion “causa” in le epocha del inricchimento del lingua on introduceva in le italiano e in le espaniol le vocabulo docte “causa”, in le francese le “cause”.

Assi se developpava un processo relatinisante e al mesme tempore reconvergente del linguas romanic: le vocabulos del nivello cultural le major deveniva in illos latinesc e al mesme tempore quasi identic. Il es quasi incredibile que in le linguas romanic moderne – anque in le usantia quotidian – quante parolas docte – i.e. latinesc – se trova.

Le evolution del linguas vulgar non romanic era simile a le del romaniches. Anque illos incorporava multes ex ille vocabulos latin que istos incorporava.

Le formation del duo stratos in le vocabulario del linguas romanic disrumpeva le regular series derivative del vocabulario latin e transformava lor membros in vocabulos sin connexiones formal. (Il es obvie que in le linguas non romanic tal connexiones del toto non existeva.) Talmente – como nos ja mentionava – le verbo latin “audire” (= “audire”) deveniva in le italiano le vocabulo popular “udire”, in le espaniol “oir”, in le portugese “ouvir”, in le francese

“ouïr”. Le adjectivo latin “audivitus” (= “auditive”), un derivato regular de “audire”, in vice, como vocabulo docte appare in italiano, in le espaniol e in le portugese como “auditivo”, in le francese como “auditif”. Hic nos non pote discoperir ulle connexion regular. E quanto al anglese, in illo contra le verbo germanic “to hear” on trova le adjectivo latinesc “auditive”. (Iste exemplo demonstra, del resto, non solo le disruption de un serie derivative regular ma anque le relatinisation e reconvergentia del linguas romanic e, in plus, le latinisation de un lingua non romanic e su convergentia con le romaniches.)

Le evolution oriental. In le Oriente le cosas procedeva alteremente que in le Occidente. Le imperio oriental (le qual secundo le nomine previe de su capital, Constantino-pole: Byzantio, on sole appellar anque le imperio byzantin) subsisteva durante tote le medioevo e guardava le lingua grec e le traditiones roman. Ma a ille populos que prendeva ab Byzantio le christianismo e insimul con illo le cultura hellenistic e le idea imperial roman que illo haveva incorporate, le lingua del ecclesia deveniva non le greco ma le si-nominate slavo ecclesiastic.

Isto non del toto es sorprendente proque le populos christianisate per Byzantio era quasi totalmente slaves: le macedonios, le bulgaros, le serbos e supra toto le russos. Non era slave le ja mentionate rumanos e le albaneses. (Le ancestres de istos era verisimilmente le karpos que viveva in le hodieerne Rumania e parlava un lingua pertinente al

branca thrace del familia de linguas indoeuropee. Postquam le romanos habeva occupate lor territorio, le lingua karpe incorporava numerose parolas latin. Quando le germanos expelleva le romanos ex iste area, le karpos escappava in le Peninsula Balkanic e post un longe migration occupava – sub un nomine cambiate – lor patria hodieerne.)

Le fin del imperio oriental habeva loco in 1453 quando le turcos moslem – un populo asiatic – occupava Constantinopole. Tote le Peninsula Balkanic perveniva sub lor domination. Ex le populos pertinente al ecclesia oriental solmente le russos remaneva independente ma anque illes suffreva multo a causa del attaccos de un populo extraeuropee: le mongol.

Le evo moderne comenciava in circa 1500 in Europa Occidental. Le Renascentia, le Reformation, le initio de un scientia in un senso toto novelle, un cambiamento radical del technica, le reinfortiamento del burgesia, le consolidation del status national, le interprisas colonisative es alicunes del characteristics del nove tempores.

Le sorte del latino. Un momento interessante de iste epocha era lo que on nomina le humanismo. Un elemento eminente sue era le retorno al tradition antique prechristian. Ab le puncto de vista del linguas “classic” (le latino e le greco) le humanismo habeva effectos e positive e negative. Le effecto positive era supra toto que lor peso augmentava in le vita scientific e in le education. Iste processo era adjuvate anque per que le eruditos escappante ab Byzantio

in Europa Occidental portava con se multe valores del cultura de lingua grec.

Le linguas classic deveniva semper plus “vivente” anque in le senso que le scientias developpante in cadentia accelerate adoptava vocabulos pro le designation del notiones de numero augmentante quasi exclusivemente ex illos. Iste costume sembla esser rumpite solo in le ultime decennios ab que in le terminologia scientific (supra toto in le scientia de computatores) juxta le terminos de origine latin e grec le proportion de les de origine anglese comenciava aumentar rapidemente.

Ma le retorno al classicismo habeva anque un importante effecto negative. Le grande philologos del humanismo initiava un lucta acute contra le latino medieval “corrumpite” pro le restauration del normas lingual classic. Lor lucta era successose. Illes succedeva in succuter le position del latino medieval e in pervenir a que in le ambientes erudite solo le latino classic era considerate como “bon” latino. Ma isto non era apte a corresponder al exigentias del epocha.

Examinante le causas de iste inaptitude nos pote constatar le sequentes.

Primo, le obsolescentia del grammatica. Le characteristica del grammatica latin classic es le ricchezza del accidentia lo que rende possibile le libertate quasi illimitate del ordine de vocabulos e per isto le expression de nuances extraordinarimente fin e mesmo aperi le via al bravuras stilistic subtil. Ma le pensar lingual le plus nove tene le ordine le

plus constrictive de vocabulos pro su medio natural e pro exprimer le subtilitates trovava novelle instrumentos lingual, al formas latin del expression del nuances, in vice, illo ha devenite insensibile, mesmo illo considera le ordine libere de vocabulos in le phrases latin como confusion – in le caso le melior como un enigma a decifrar – e le ricchezza del accidentia latin – non necessari in phrases de ordine restringite de vocabulos – como ornamento superflue resultante in difficultates inutile. Le problema es augmentate anque per le structuras special del lingua latin difficilmente comprensibile al moderne pensar lingual.

Secundo, le obsolescentia del vocabulario. Con le cambiamento del vita nove notiones emerge le quales exige nove vocabulos (neologismos). Le defensores del puritate del latino, in vice, extirpeva impietosemente omne neologismo. Al mesme tempore notiones ancian perde lor actualitate – e le latino portava como carga superflue le vocabulos indicante los. Al fin, le obsolescentia del vocabulario es le connexion anque con le cambiamento del modo de reguardar le cosas, con le exigentia al ampliation o restriction del sphaera de acception de certe vocabulos. Le humanistas, in vice, voleva eliminar tote le cambios semantic del single vocabulos evenite durante un millennio e medie.

Si iste aspiration violente de restauration non se habeva declarate ma, al contrario, on haberea lassate que le latino se adapta al exigentias novelle, mesmo haberea supportate iste adaptation, il es multo probable que post su version

classic e medieval anque su moderne se haberea formate.

Il es ver que in le evo moderne – in contrasto con le universalismo e regionalismo (simultanee e complementari) del medioevo – le suprematia del nationalismo era inobviabile lo que habeva necessarimente su consequentias anque in le campo lingual: le consolidation del si-nominate linguas national – i.e. le linguas ab le un latere conscientemente cultivate, ab le altere latere supportate per un potentia statal – al detrimento *e* de un lingua supranational *e* del idiomas regional – i.e. *o* linguas politicamente non supportate *o* dialectos del linguas national. (Nos non debe oblidar que le decreto de Francisco I se dirigeva non solo contra le latino ma anque – e forsan plus accentuatamente – contra le idiomas regional, supra toto contra le provincial.) Nonobstante, in despecto del preponderantia de punctos de vista national, le supranationales nullemente cessava; consequentemente un latino moderne, si illo habeva existite, haberea subsistite – mesmo si su uso se habeva restringite a un élite limitate –, tanto plus proque le majoritate de su elementos (como vocabulos docte e terminos technic) realmente ha subsistite. (Il es interessante a observar que in despecto del effortios del nationalismos anque le punctos de vista regional non dispareva e remaneva “élites” conservante le idiomas regional, mesmo si, naturalmente, a un nivello base de developpamento.)

Il es hic a mentionar que le mania del predilection verso le latino classic occideva practicamente le latino mesmo in

le ecclesia catholic roman cuje lingua official in principio anque hodie es illo. Il es un secreto aperte que in nostre dies le documentos ecclesiastic es producite originalmente in diverse linguas national e illos es traducite ja ab longe in numerose tales quando on prepara lor “official” versiones latin de language ridicule que pote contener solo le parolas de Ciceron e Cesare e in que notiones como le del “auto” o del “television” es exprimate non per vocabulos simple ma per circumscriptiones intricate cuje loco conveniente serea non in textos ma solo in vocabularios interpretative. Ben que si il ha un organisation inter cuje quadros le uso de un latino “moderne” o “vivente” era ben motivate, isto es justemente le ecclesia catholic.

Dunque in le manco de un “latino moderne” e in le atmosfera del nationalismo victorioso le uso del linguas national deveniva general in tote le campos del vita.

Talmente un situation curiose se produceva: durante que le latino in su forma “explicite” (i.e. como lingua independente) non era plus in uso, in su forma “implicite” (i.e. como elementos latin in le linguas national) non solo continuava viver in quasi tote le linguas europeas ma illo deveniva de plus in plus ric.

Le retorno del Oriente. Le reconnexion de Europa Oriental al currente principal del civilisation europeas eveniva per duo passos.

Le prime era – supra toto in consequentia del activitate del tsar Petro le Grande – le modernisation de Russia.

Insimul con le reception del civilisation moderne le vocabulos del quales nos ha parlate in supra penetrava in le lingua russe.

Le secunde era le expulsion del turcos ab Europa in le dece-nove seculo. Isto rendeva possibile le modernisation del populos baltic accompagnate per le mesme processos lingual como in Russia.

Obviamente, le modernisation – o “occidentalisation” – de tote iste populos e de lor linguas – a causa del hereditage roman sia directe sia indirecte – non del toto era un processo alien a illos. Illo era plus tosto un retorno a lor radices le plus profunde.

Le diffusion del linguas europeas. Le expansion del moderne civilisation europeas es un phenomeno ben cognoscite. Insimul con iste expansion le linguas europeas deveniva a territorios de plus in plus remote. Illos ha devenite “linguas mundial” ma non pro se mesme ma como portatores del civilisation moderne. Con un parve exaggeration nos poterea dicer que per medio de illos le “latino implicito” deveniva “lingua mundial” e illos deveniva “linguas mundial” proque illos portava e representava le “latino implicito”.

Il es a pena necesse a observar que durante lor expansion global le linguas europeas incorporava multe vocabulos de origine le plus diverse: ab le “chocolat!” azteca usque al “yoga” sanskrite. E il es forsan superflue a parlar de que alcun vocabulos ab le un o le altere lingua europeas ha pe-

netrate in quasi tote le alteres: ab le “week-end” anglese usque “sputnik” russe.

Le panorama del linguas europeas. In Europa se trova plure decenas de linguas national – e alora nos ancora non ha parlate del multe idiomas regional. Totevia, ex istos il ha alicunes que durante le historia ha pervenite a un importantia major.

Primo le lingua del Renascentia, le **italiano** obteneva un grande autoritate ma postea isto era supplantate per le del **francese** que in le vita diplomatic e scientific quasi hereditava ab le latino le rolo del lingua connexive international. Extra le continente europeas – ultra le francese – le significantia del linguas del potentias marin expansive e colonisante – le **espaniol**, le **portugese**, le **nederlandese**, le **anglese** – es a observar.

Ab le fin del dece-octave seculo in le continente le importantia del **germano** augmentava gradualmente, specialmente in le monarchia del Habsburges e in su ambiente de attraction ma anque in le paisas scandinav connectite con Germania per stricte relationes cultural e economic, e mesmo in Russia. Le causa principal del diffusion del lingua german era totevia le grande progresso del vita scientific german deveniente un modello general pro tote le vita scientific del mundo.

Ab le medietate del dece-none seculo le peso anque del russo augmentava permanentemente.

Examinante le situation actual nos pote constatar que al

presente le lingua europee le plus diffundite es le anglese. Multos assere que tosto o tarde iste lingua devenira le lingua universal del epocha moderne. Ben que multe signos pare reinforsiar iste assertion, on pote observar anque un processo opposite: le resistentia contra le hegemonia del anglese augmenta (le plus resolutemente in le sphaera del linguas romanice).

Ben que le importantia del francese va diminuite, su rolo in le relationes international nullemente es negligibile (anque extra le territorios de orientation lingual francese) con riguardo particular al resistentia supra-mentionate contra le anglese. Il es digne a nostre attention que in le organisationes international cuje sol lingua official – in despecto del effortios del grande potentias anglophone – remaneva le francese nemo exige le introduction de ulterior linguas official durante que in illos in que ultra le francese on rendeva official anque le anglese le actiones in favor de linguas ulterior immediateamente se mitteva in marcha.

Le rolo del altere grande linguas europee es plus tosto regional ma como tal in general multo importante. Assi le del espaniol in America latin – ab le partes del sud del Statos Unite usque al Terra del Foco –, le del portugese in Brasil, le del germano in certe partes de Europa, le del russo, in vice, in le pais del Union Sovietic de un vice.

Quattro ex iste linguas – le anglese, le francese, le espaniol e le russo – ha loco inter le sex linguas official del Organisation del Nationes Unite. Le linguas semiofficial del

ecclesia catholic roman – ultra su lingua official (como nos ja lo videva: impracticabile): le latino classic – es le italiano, le espaniol, le francese, le anglese e le germano. Le linguas official del foro cultural europeee de 1985 in Budapest era le anglese, le francese, le russo, le espaniol, le germano e le italiano.

Le problema lingual del mundo – e respectivamente de Europa – hodie es enorme. Le exigentia de un lingua commun del civilisation moderne es grande. Ma qual serea iste lingua? Nos videva que ni le anglese ni le latino classic es apte a iste rolo.

Ma nos videva que in le linguas europeee (que pote esser representate de directo per le septe le plus diffundite) se cela un grande hereditage lingual commun supra toto, totevia non exclusivemente latinesc. Poterea nos utilizar iste hereditage? Poterea illo forsan esser le base de un lingua construite apte a servir como lingua commun?

Un lingua construite. Poterea nos cercar le solution in iste direction? Pro poter responder iste question nos debe studiar le historia del linguas construite.

2. Le via del linguas construite

(Ab Universal Glot usque a Interlingua)

Le exigentia del production de un lingua artificial surgeva ja in le grande philosophos rationalista del dece-septe seculo, Descartes e Leibniz. Totevia, lor aspirationes era motivate non per le manco de un lingua connexive international del civilisation europeae (alora il habeva ancora le latino e ja le francese) ma plus tosto per le exigentia de un structura rational que haberea rendite possibile le classification inambigue del notiones desribente le mundo. Non es nostre carga examinar sia le realisabilitate sia le experientia de iste idea. Pro nos lo importante es que iste thema se connecte solo laxemente al problema que nos interessa.

Le idea que pro eliminar le difficultates proveniente del diversitate lingual del civilisation moderne on deberea construir un lingua auxiliar international surgeva in le ultime tertio del dece-none seculo.

Il non es per fortuna que in ille periodo. Ab le un latere il era ja toto evidente que qui voleva participar in le communication international debeva apprender al minus tres linguas (le francese, le anglese e le germano) e on poteva conjecturar que in le futuro le numero del linguas a apprender crescerea, ab le altere latere pro le etate que credeva inconditionalmente in le developpamento il era obvie que

con medios rational tote le problemas pote esser facilmente solvite.

Pro nos le historia del aspirationes a construir linguas auxiliar international appare como le historia del experimentos – a vices consciente ma le plus sovente subconsciente – a construir ex le latino “implicite” un lingua de plen valor.

Iste historia se divide in duo partes. Le prime es le epocha del iniciativas individual characterisate per tentativas repreneite e per lor critica acre. Le secunde es le del Association de Lingua Auxiliar International (IALA) que terminava in modo reassicurante un developpamento de duo tertie seculos.

2.1. Le epocha del iniciativas individual.

Le comenciamentos. – Nos ignora in qui surgeva le prime vice le idea que le lingua auxiliar international deberea esser construite ex le elementos commun del linguas natural. Ma il es certe que primo Pirro elaborava un plano de lingua que se basava super le elementos commun in le linguas national e que aspirava al totalitate. Su **Universal Glot** appareva in 1868. (On non succedeva in discoperir qui Pirro era. Su nomine es verisimilmente un pseudonymo. Secundo certe suppositiones recente ille era de nationalitate german durante que previeamente on opinava que ille habeva essite un espaniol.) **Universal Glot** era le prime piano de

un lingua artificial de typo “naturalistic”. Le attributo “naturalistic” vole dicer que le puncto de vista le plus importante del linguas de iste typo es: appoiar se al linguas natural, mantener le contacto le plus stricte con le linguas national.

Universal Glot non produceva un interesse special. Del resto, in le decennios sequente le attention se dirigeva verso le linguas auxiliar international de typo “schematic”. Le attributo “schematic” (on poterea dicer in su vice anque “regular”) vole dicer que le puncto de vista le plus importante del linguas de iste typo es le regularitate. Isto era formulate le plus extrememente per le **principio de univocitate** de Ostwald. Secundo isto cata elemento del lingua (vocabulo, affixo, desinentia) debe semper haber un significato identic e, inversemente, cata significato debe esser exprimate per un sol elemento del lingua. (Dunque il non ha parolas ambigue o synonymos, il non ha exceptiones grammatic etc.)

Inter le linguas auxiliar international primo **Volapük** de Schleyer attingeva un popularitate major. **Volapük** era un lingua extrememente artificial ben que illo prendeva le radices de su vocabulos ex le linguas natural (supra toto ex le anglese), totevia modificante los sovente in modo incredibile. (Le vocabulo “**Volapük**” mesme proveni del vocabulos anglese **world** = “mundo” e **to speak** = “parlar”.) Le popularitate del lingua justificava mesmo le foundation de un Academia de Volapük. Ma quanto rapidemente le movi-

mento de Volapük vadeva florente, tanto rapidamente illo declinava. Le causa de isto era que le lingua era toto alien al traditiones del linguas europeas. Estraniemente le Academia de Volapük jocava un rolo significante in le labor pro un lingua auxiliar international anque post le fiasco total del lingua.

Esperanto. – Le lingua auxiliar international que succedeva in acquirer le plus de partisanos e super que multos crede que illo es le sol tentativa de iste sorta es **Esperanto** publicate per Zamenhof in 1887. **Esperanto** es un importante lapide de millia in le historia del movimento pro un lingua auxiliar international. Primo proque illo demonstrava le possibilitate de construir un lingua artificial que on poteva considerar como un lingua de plen valor, secundo proque illo verificava que le condition fundamental del utilisabilitate de un lingua international era su appoio al elementos vermente international, tertio proque le criticas contra illo monstrava le via de developpamento ulterior.

In le sequentes nos schizza le tractos le plus characteristic de **Esperanto**.

Le orthographia de Esperanto es in principio toto phonetic. Le alphabeto de Esperanto se basa super le alphabeto latin: illo utiliza vinti-duo ex su vinti-sex litteras (illo omitte le litteras *q, w, x e y*), sex illo provide de signos diacritic (ĉ, ĝ, ĥ, ĵ, ŝ, ŭ). Le introduction de litteras con signos diacritic non pote esser objectate theoreticamente ma practicament illo resulta in difficultates grave proque le textos in Espe-

ranto pote esser scribite solmente per machinas a scriber specialmente cambiate, le imprimerias non es preparate a imprimir tal litteras “exotic” etc. Le orthographia de Esperanto es un grande obstaculo practic del diffusion del lingua.

Le puncto de vista fundamental del grammatica de Esperanto es que on debe exprimer le relationes grammatic per medios purmente morphologic (e non per syntactiches e particularmente non per semantiches). Isto apparenta le grammatica de Esperanto a les del linguas classic. (Talmente Esperanto non es del toto tanto moderne quanto su partisanos volerea facer nos creder.) Un de su tractos le plus characteristic es que le vocabulos pertinente a varie sortas de vocabulos ha in general le mesme termination (e altere sortas de vocabulos non debe haber iste terminationes!). Assi le substantivos (salvo le prenomines pro feminas) se termina semper con *-o*, le adjectivos con *-a*, le adverbios derivate ab le adjectivos con *-e*. Le infinitivo del verbos se termina con *-i*, lor formas presente con *-as*, passate con *-is*, futur con *-os*, le signo del conditional es *-us*, le del imperativo *-u*. Le verbos non ha desinentias personal, pro isto (salvo le secunde persona del imperativo e le verbos impersonal) il es semper obligatori exponer le subjecto substantival o pronominal. Le verbos – deviante ab le plus del linguas europeas moderne – ha non duo ma **sex** participios lo que rende possibile le production de un magazin ricchissime de formas periphrastic.

Le nomines ha un declination. Isto cognosce duo casos. Le signo del plural es *-j*, le desinentia del accusativo es *-n*. On debe facer concordar le attributo con le vocabulo qualificata in numero e caso. Dunque:

bela birdo “belle ave” **belaj birdoj** “belle aves”
belan birdon “belle ave” **belajn birdojn** “belle aves”

(**La belaj birdoj flugas** = Le belle aves vola

Mi vidas la belajn birdojn = lo vide le belle aves)

Iste character del lingua rende possibile – como in le linguas classic – le libertate total de ordine de parolas.

Preferer de iste maniera le medios morphologic es problematic. Nos videva que le evolution del linguas europee moderne prefereva – insimul con le atrophia del medios morphologic – le uso del medios syntactic. Pro isto le grammatica de Esperanto es alien al modo de pensar de ille linguas: illo es archaisante.

Le vocabulario de Esperanto consiste de **vocabulos radical**, **vocabulos derivate** e **vocabulos componite**.

Le parte preponderante del vocabulos radical es adoptate ex linguas vivente, supra toto ex le grande west-europees, ma a vices anque ex slaves o alteres.

Qual vocabulo radical es adoptate ex qual lingua? Il non existe ulle principio o regula. Le processo es arbitrari e accidental. On sovente distorque le vocabulos original, a vices sin ulle ration, a vices pro evitar que un vocabulo radical sia

un homonymo de un vocabulo derivata regularmente ab un altere vocabulo radical. Anque le modificationes non es dirigite per ulle regularitate o principio ordinante.

Alicun exemplos del vocabulos radical:

Vocabulos in essentia non distorquite: **ĉemizo** (francese **chemise** “camisa”), **ĉesi** (italian **cessare** “cessar”), **birdo** (anglese **bird** “ave”), **knabo** (german **Knabe** “puero”), **kolbaso** (hungare **kolbasz** “salsicia”).

Vocabulos distorquite: **vipuro** “vipera” (vidente le forma ***vipero** on supponerea que illo proveni del vocabulo **vipo** “flagello” e del suffixo **-ero** “parte de aliquo”, dunque su significato serea “parte constituyente del flagello”), **rabeno** “rabbino” (vidente le forma ***rabino** on pensarea que illo es le forma feminin del vocabulo **rabo** “robamento”) (del resto, in le processo del distorquimento le lingua non es consequente post que le vocabulo **kolego** pote significar *e* “collega” *e* “collo gigantesc” o le vocabulo **eraro** *e* “error” *e* “complexo del partes”), **ŝangi** “cambiar” – sin ulle ration proque le verbo francese **changer** e anglase **change** suggererea le forma ***ĉangi**.

Multo instructive es le sorte del derivatos del radice latin **pon-**. Le thema imperfecte del verbo **ponere** “poner” proveniente ab iste radice es **pone-**, su thema supin es **posit-**. In Esperanto *ni* le un *ni* le altere thema appare como vocabulo radical. Appare, in vice, su varie derivatos con prefixos verbal (**deponi**, **disponi**, **eksponi**, **imponi**, **komponi**, **proponi**, **transponi**), totos como vocabulos radical inde-

pendente (!) (ma manca ***suponi**, in su loco nos pote discoperir le forma sorprendente **supozi**, anque juxta **eksponi** appare – como synonymo! – **ekspozi**). Similmente, como vocabulos radical independente (1) appare formas derivate ab le thema supin como **apozicio**, **kompozicio**, **depozicio**, **dispozicio**, **ekspozicio**, **postpozicio**, **prepozicio** (le verbos correspondente ***aponi**, ***oponi**, ***postponi**, ***preponi** non existe!), **propozicio** – ma il non ha ***impozicio**, ***supozicio** o ***transpozicio**. (nos observa solo a proposito: il es incomprendibile proque le suffixo **-ion** del substantivo verbal latin se atrophia a **-i**.)

On pote clarmente vider que Esperanto non cognosce le notion del radice in senso linguistic e que illo determina toto inconsequentemente su vocabulos radical.

In le formation del vocabulario de Esperanto joca grande rolo le derivation e le composition de vocabulos. Le aspiration es que le numero del vocabulos radical sia tanto parve quanto possibile, per medio del affixos regular, in vice, on pote exprimer le maximo de notiones. Assi, per exemplo, quanto al adjectivos indicante qualitates opposite solo un de illos es exprimate per un vocabulo radical independente, le altere es un vocabulo derivate (**granda** – **malgranda** “grande” – “parve”, **bela** – **malbela** “belle” – “fede”, **bona** – **malbona** “bon” – “mal” etc.). Le vocabulario de Esperanto es talmente characterisate per un dualitate estranie: super le base del vocabulos radical con origine toto chaotic se construe un systema rigidemente regular del

vocabulos derivate. Naturalmente, anque le systema del affixos es arbitrari e accidental.

Le exaggeration del derivation regular guida a vices a vocabulos comic. Le suffixo **-in** (como nos ja lo mentionava) allude a esseres de sexo feminin. Si **reĝo** es “rege” **reĝino** es “regina”, isto es un rege de sexo feminin, si **sekretario** es “secretario”, **sekretariino** es “secretaria”, isto es un secretario de sexo feminin. Isto serea in ordine. Ma il es un paucio estranie que secundo le logica de Esperanto si **patro** es “patre”, “matre” es **patrino**, dunque un patre de sexo feminin, e si **viro** es “viro”, “femina” es **virino**, isto es un viro de sexo feminin. Plus que bizarre!

Al mesme tempore le radices characterisante le matre **matr-** e le femina **femin-** se trova in vocabulos como **matrico**, **matrikuo**, **matrono** e **feminismo**, **feministo**. Nos poterea demandar: proque non dice on plus tosto ***patri-nico**, ***patrinikuo**, ***patrinono**, ***virinismo**, ***virinisto** (mesmo ***virinistino** post que **feministo** e ***virinisto** significa secundo le leges del lingua un viro feminista)? Ma nos non lo demanda. Presentante iste exemplos nostre scopo era solmente demonstrar: quanto colligite sin le reflexion debite, deficiente del ver logica interne es le vocabulario de Esperanto. E isto non pote esser acceptate in caso de un lingua schematic.

Al fin nos debe mentionar que un parte del vocabulos de Esperanto es un serie de sonos construite toto arbitrariamente sin ulle precedente lingual natural. (Pro exemplo:

ciam “semper”, **tuj** “subinde” etc.)

In summa nos pote constatar que Esperanto es essentialmente un lingua mixte toto contingente de typo **sabir**.

Le reforma de Esperanto. – Post istos il non es sorprendente que tosto post le publication del lingua propositiones de reformas surgeva in massa. Istos pote esser divi-dite in tres gruppos. Un parte de illos voleva eliminar le errores immanente del lingua, un altere parte haberea volite approximar al linguas natural, isto es moderar le arbitrarietate del selection del vocabulos e eliminar le tractos archaic del grammatica, al fin le tertie parte desirava cambiar alicun elementos arbitrari del lingua a altere elementos arbitrari.

Ja un inspection superficial del propositiones de reforma pote resultar in conclusiones interessante. Nos debe tirar le inseniamento que omne selection arbitrari es subjective contra que quicunque pote preferer qualcunque altere selection arbitrari sympathetic pro ille. **Nos pote attinger un solution satisfactori solmente si nos deduce tote le elementos del lingua ab principios objective con processos objective.**

Super le base del propositiones arrivata Zamenhof mesme elaborava un version meliorate de Esperanto que ille publicava in 1894. In isto ille proponeva le elimination del litteras diacritic (admittente que previemente ille non pensava del toto al punctos de vista typographic), le abolition del accusativo (cuje uso correcte se provava multo difficile pro le majoritate del personas con linguas materne europeae

moderne e le declination es, del resto, in opposition con le spirito del lingua), le cambiamento del signo del plural, le cessation del concordantia del attributo e del substantivo qualificate (in loco del expression **belaj birdoj** ille proponeva **bela birdi**) etc.

Zamenhof mitteva a votos su plano ma su adherentes lo rejectava in le proportion de 157–107. Iste evento infelice presagiva le triste developpamentos ulterior: illo indicava que le campo del partisanos del lingua auxiliar international tosto o tarde finderea.

Ido e su companiones. – In 1907 de Beaufront publicava le version reformate de Esperanto (que, del resto, era in realitate non su obra ma le de Couturat, le famose mathematico e philosopho). Le lingua obteneva le nomine **Ido**.

Iste nomine mesme es un parola de Esperanto, su significato es “descendente” (a saper le descendente de Esperanto) e le idistas semper professava que lor lingua proveni ab Esperanto. Assi super le pagina de titulo del organo official del movimento idista, Progreso, anque hodie isto sta: **Ido – Esperanto reformita.**

Que es le differentia inter Ido e Esperanto? Ante toto illo realisa le modificationes que in 1894 Zamenhof proponeva ma que su adherentes rejectava. Assi inter alteres illo aboli le litteras con signos diacritic, approxima le orthographia a le del grande linguas europeas, simplifica le morphologia. In plus, illo elimina le errores logic de Esperanto.

Quanto al vocabulario, illo abandona le parolas arbitrariamente create, affina le systema del derivation de vocabulos e un pauco diminue le character sabir del radices. Il es ver, in vice, que a vices illo distorque vocabulos plus tosto que Esperanto (pro exemplo “scientia” in Esperanto es **scien-co**, in Ido **cienco**). Nonobstante, ultra tote su limites Ido approxima plus tosto le norma ideal que Esperanto. Obviamente isto resultava in que le strato le plus erudite del esperantistas (inter illes pro exemplo le chimico con premio de Nobel, Wilhelm Ostwald) prendeva le parte de Ido. Ma post que iste strato era le minoritate e lor conducta le plus sobrie non attingeva tal successos spectacular como le fanatismo del massas esperantista (naturalmente, iste “massa” consisteva de al plus alicun dece milles personas), lor effecto remaneva limitate. Le victoria de Esperanto super Ido era le victoria del quantitate super le qualitate. Certemente, Ido es un del quattro linguas auxiliar international que anque hodie ha un organisation, mesmo si le minor.

Plus tarde on elaborava numerose versiones modificate de Esperanto – le si-nominate **esperantidas** e **ididas** – ma istos remaneva in le stadio de planos. Inter illos il ha un sol que nos debe mencionar: **Esperanto II** del famose linguista suisse, René de Saussure.

Le iniciativas naturalista. – Durante que le attention del majoritate del interessatos del lingua auxiliar international se dirigeva verso le linguas schematic de plus in plus cresceva le numero del aspirationes le quales cercava le

solution in un altere direction.

Ja al fin del dece-none seculo **Liptay** e **Lott** formulava clarmente le idea que “*il non es necesse inventar le lingua international. Iste lingua existe! On debe solmente colliger e ordinar su parolas*”.

Nos ja mentionava Volapük e le Academia de Volapük. In le tempore del declino rapide del lingua le Academia era conducite per **Rosenberger**. Ille tosto recognosceva le valor del idea basic de Liptay e ille transformava le Academia al centro efficace del experimentation con illo. Le resultados publicate in 1902 deveniva cognoscite sub le nomine **Idiom Neutral**, e le nomine del Academia deveniva Academia de Idiom Neutral. – Un contemporaneo de Rosenberger era **Molenaar** cuje labor se basava super le mesme ideas basic como les de Rosenberger. Ille proponeva un systema nominate **Unial**.

Le grande mathematico italian **Peano** approximava le question ab un altere direction. Su puncto de partida era que le lingua del civilisation es le latino, le expressiones del vita scientific e cultural es in tote le linguas essentialmente de origine latin. Que le lingua del communication international totevia non es le latino, resulta del morphologia extraordinariamente complicate del lingua. Pro isto ille proponeva un latino sin flexion: **Latino Sine Flexione**. (Le scripto de Peano es un lectura multo amusante. Ille comencia scriber lo in latino medieval e quando ille explica le possibilitate de un modification ille continua le texto con le consideration

del modification.) Latino Sine Flexione es un construction multo interessante. Le merito de Peano era que ille discoperiva: le lingua auxiliar international pote esser solmente le herede del latino. Ma ille errava opinante que le differentia inter le latino ancian e un latino moderne es mermente de character grammatic. Le debilitate del Latino Sine Flexione es que in su vocabulario se trova vocabulos latin ja obsolete, que illo non considera le cambiamentos de significato intertanto occurrite e que illo non observa: le latino “implicite” – similemente a tote le altere linguas – comparate al latino ancian se inricchiva con vocabulos adaptate o foranee. In plus, il es a mentionar que a vices Peano exaggerava le simplification morphologic (pro exemplo ille aboliva le plural del substantivos e lo substitueva con un adverbio) e assi ille lo removeva ab le vivente latino “implicite”. Ma tote isto non diminue nostre gratitudine sempiterne verso Peano, le pionero.

In 1910 le Academia de Idiom Neutral – nunc ja sub le direction de Peano – se transformava al Academia pro Interlingua. Hic on usava ancora le termino “Interlingua” non in su senso hodierno. Plus exactemente, durante le tempores se formava duo significatos del parola “Interlingua”: un ample e un stricte. In senso ample nos pote appellar “Interlingua” tote le experimentos que aspira al realisation de un lingua auxiliar international appoiante se al vocabulario e grammatica del linguas natural contemporanee. Peano e su companiones usava le termino exclu-

sivamente in iste senso ample. In senso stricte nos appella “Interlingua” le lingua in que le scripto le qual le lector tene in su mano es scribite e cuje fundo nos proba presentar. Nos lo appella “Interlingua” proque su creatores opinava que iste lingua realisa le plus tosto le ideal del lingua auxiliar international supra-characterisate.

Le Academia de Interlingua coleva supra toto Latino Sine Flexione, su membros habeva totevia le directo de experimentar con e proponer altere formas. Un tal era pro exemplo **Mundilingua** de Lavagnini.

In le historia del linguas auxiliar international un station importantissime era **Occidental** de **de Wahl** publicate in 1925. De Wahl era un del prime esperantistas (mesmo de maniera interessante ille proponeva le sol reforma que – pro eliminar un homonymia disturbante – se realisava). Ma ja al occasion del votation in 1894 ille declarava que le lingua debe esser modificate radicalmente. Postea ille laborava super su lingua durante tres decennios sin publicar alicun cosa. Le idea de Occidental era que un lingua auxiliar international debe esser construite ex le vocabulos e ex le tractos grammatic commun in le linguas national. Post que iste vocabulos e tractos se trova supra toto in le linguas west-europee, construite su lingua de Wahl se appoiava supra toto super istos: pro isto ille nominava su lingua Occidental (i.e. “occidental”). Le novellitate de Occidental era que illo rumpeva apertemente con le principio del univocitate. De Wahl discoperiva que le systema rigide del

orthographia e del derivation de vocabulos characterisante le linguas schematic es alien al vocabulario international real e le insistentia super le regularitate del derivation obscura le *ver* inherentia del vocabulario existente. Proque non deveniva Occidental le ver lingua auxiliar international? Ab le un latere de Wahl nunquam poteva liberar se de certe ideas esperantistic, ille non poteva realisar se que le “logica” lingual es de altere character que le “logica” general e pro isto ille non poteva sequer consequentemente le via initiate. Ab le altere latere ille non comprendeva sufficientemente le base latin del tractos international del linguas west-europee e pro isto definiente le formas del vocabulos ille non considerava sufficientemente iste base.

Occidental es un del quattro linguas auxiliar international vivente anque hodie. Post su publication se construeva un grande numero de planos de linguas de varie typos naturalistic. Como monstra nos enumera alicunes: **Medial** de Weisbart, **Novial** de Jespersen (le famose linguista danese), **Interglossa** de Hogben, **International** de Mitrovic, **Mondial** de Heimer, **Neolatino** de Schild, **Internacional** de Campos Lima, **Ling** de Olsen, **Romanid** de Magyar, **Europé** de Cejnar, **Unitario** de Pleyer.

Iste massa del linguas auxiliar international era producite per le qualitate discutite de certe questiones lexic e grammatical. Lor multitudine dilapidava le movimento aspirante al lingua auxiliar international *unic*. Nonobstante, iste cavalca da del planos de lingua ha anque un aspecto positive. A sa-

per que ultra le detalios le elementos commun domina in le varie planos. Nos pote considerar los como variantes, dialectos del essentiallymente un “interlingua” – le latino moderne – latente in le linguas national.

Le question que nunc emerge es le sequente:

Es il possibile solver le problemas discutite del “interlingua”; ha il un methodo con que nos pote seliger le variante que contra le dialectos pote jocar le rolo del lingua erudite (como le Queen’s English inter le dialectos anglese, le Schriftsprache inter le germanos etc.)?

A nostre question le evolution historic dava le responsa solo post un deviation ulterior.

2.2. Le epocha del Association del Lingua Auxiliar International

Al comenciamento del annos 1920 un dama american ric, le seniora **Morris**, faceva le cognoscentia de Esperanto. Illa deveniva un partisana enthusiastic del lingua ma quando illa apprendeva que le campo del lingua auxiliar international non es unitari illa pensava que illa debe facer alique. Su puncto de partida era que le manco del unitate habeva un causa e iste causa es a discoperir e a abolir.

Al iniciativa e con le supporto financiari del seniora Morris pro clarar le question in 1924 con le initiation de linguistas professional le Association del Lingua Auxiliar International (IALA) se formava. Su statutos declarava: le scopo

del association es “promover le studio, le discussion e le publication de tote le questiones que es connectite con le creation de un lingua auxiliar, de plus, le recercas e experimentos que pote accelerar le production de un tal lingua *in modo intelligente e super bases firme*” (emphase de me, F.J.)

Le prime decennio del programma de recerca del IALA era de character revelante. On creava connexiones con le conductores del gruppos colente varie linguas auxiliar. On colligeva un bibliotheca special con libros, brochures, magazines e vocabularios publicate in varie linguas auxiliar international. In collaboration con le Association Universal de Esperanto on faceva un bibliographia continente tote le titulos trovabile in le bibliothecas europeas super le thema del linguas international.

In le labor on initiava linguistas famose como Sapir, Col-linson e Swadesh. In 1930 un conferentia de linguistas professional approbava le programma proponite per le IALA. Postea quattro congressos official linguistic se occupava del reportos super le activitate del IALA.

Le IALA seligeva cinque linguas international pro studiar los: Esperanto, Ido, Esperanto II, Occidental e Latino Sine Flexione. Iste selection era motivate supra toto per positiones practic post que iste linguas habeva organisationes e il era ja provate que illos es – al minus in certe relationes – apte al communication in scripto e in parola.

Le labor se initiava con le studio comparative de iste linguas. Ma – e isto es multo importante – ab le initio on diri-

geva le attention al examine comparative del linguas auxiliar e le linguas national.

Nonobstante, usque a 1936 le IALA se occupava plus tosto solmente con questiones theoretic. Le labor meritori comenciava in 1936 quando sub le direction de Collinson al Universitate de Liverpool – le professor del qual ille era – on comenciava examinar le diverse methodos del collection del vocabulario international. In 1939 Collinson era reimplaciate. Le antecedente de isto era que de Wahl habeva protestate contra su sympathia partial e prejudicio pro Esperanto.

Hic il vale stoppar pro un momento. Le IALA era create per ille seniora Morris qui era esperantista e in le profundo de su corde lo remaneva usque a su morte in le fundo pro establir Esperanto scientificamente. Ma le resultado era ali- que toto altere. Il se provava que Esperanto non pote esser establite scientificamente e si on voleva crear un lingua auxiliar international scientificamente establite isto non serea Esperanto.

Le successor de Collinson era **E. Clark Stillman**. Post haber examinate le activitate de dece-cinque annos del IALA ille tirava alicun inferentias. Primo: Tote le aspirationes que voleva crear le lingua auxiliar international create “in modo intelligente e super bases firme” per alicun combination del planos existente falleva in toto. Secundo: Lo que es commun e stabile in tote le planos previe se deriva del elementos lingual international trovabile in le linguas

national. Tertio: Le conclusion de toto isto es que on debe facer *tabula rasa*, on debe jectar via tote le linguas auxiliar previemente create – on debe mantener al plus alicun principios toto general – e on debe comenciar colliger le elementos lingual factualmente international. “*On debe primo toto disbuttonar le gilet mal buttonate e solo postea on pote buttonar lo ben*” (F. Deak).

Stillman non sapeva *a priori* si le totalitate del elementos international produceva un systema lingual complete. Ma pro le momento iste question non le interessava. Ille opinava que le prime carga era colliger le elementos. Le passos ulterior dependerea del resultatos obtenite per le completion del prime carga.

Post le declaration del secunde guerra mundial – a causa de certe circumstantias eventual – le recercas continuava in loco de Liverpool in New York. Hic Stillman formava un gruppo de recerca cuje membros era linguistas qualificate e expertos in le linguas natural ma qui non haveva ulle relation con ulle lingua artificial.

Un membro prominente del gruppo era **Alexander Gode** (1906-1970). Ille possedeva amplissime cognoscencias lingual e general. Ille nasceva in Bremen de patre german e matre suisse. Ille comenciava su studios universitari in Vienna, continuava al Sorbonne in Paris, e finiva – post haber emigrate al Statos Unite in 1927 – al Universitate Columbia in New York. Le titulo de su dissertation doctoral in le philosophia era *Le scientia natural in le romantica german*.

Inter alteres ille scribeva manuales de espaniol, portugese e francese, e ille era presidente del Association del Traductores American – dunque ille ben cognosceva le latere e theoretic e practic del questiones lingual del communication international.

In 1942, al conditiones guerrier, le labor de Stillman era exigite per le servicio del affaires estranie del Statos Unite. Allora on incargava del direction del gruppo de recerca del IALA – interimemente – Gode. In 1946 le direction era acquirite per Martinet, professor del Sorbonne, ma in 1948 ille se resignava post que ille obteneva un cathedra al Universitate Columbia. Allora Gode deveniva permanente le director del gruppo e le labor era finite sub su direction in 1951.

Le resultado del labor se incarnava in le *Dictionario Interlingua-Anglese* e le *Grammatica de Interlingua*.

Per medio del recercas del IALA on succedeva in colliger le elementos commun del linguas national. Post le termination del labor de colliger il deveniva clar que iste elementos constitue in essentia un systema complete de lingua. Isto obteneva le nomine **Interlingua**. Le ideas genial de Stillman era essentialmente realisate sub le direction de Gode, pro isto on pote connecter de directo le elaboration de Interlingua con su nomine.

Durante le elaboration de Interlingua, e particularmente post illo, il deveniva clar que iste lingua non es un altere cosa que le latino moderne.

3. Interlingua – le latino moderne

Nos non considera como nostre carga presentar detaliate-mente le regulas secundo que Interlingua es construite. Nos presenta solmente lor essentia.

1. Un parola es un parola interlingual si illo ha loco ex le quattro linguas fonte primari – italiano, espaniol/portugese, francese e anglese – e le duo linguas fonte secundari – germano e russo – de Interlingua in al minus tres.

2. Le forma del parola del lingua es le prototipo del mesme parolas in le varie linguas fonte – que in multissime casos coincide con le original etymologic.

3. Le grammatica del lingua es le grammatica le plus simple per que le vocabulario pote esser usate, i.e. cata tracto grammatic que se trova in omne lingua fonte es retenite e, inversemente, nulle tracto grammatical es retenite si illo manca in un del linguas fonte.

Si nos examina Interlingua – le resultado del labor del IALA – nos pote constatar le sequentes.

Le vocabulario de Interlingua es essentialmente romanic. Nos memora le classificationes diverse del linguas romanic. Si nos classificava Interlingua como lingua romanic nos poterea constatar que secundo su vocabulario Interlingua serea un lingua romanic occidental, mediterranee e intermedie. Simile al espaniol/portugese e al francese – ma dis-simile ab le italiano – como occidental, simile al italiano e al

espaniol/portugese – ma dissimile ab le francese – como mediterranee, simile al italiano e al francese – ma dissimile ab le espaniol/portugese – como intermedie. In plus, Interlingua differe ab le linguas romanic proque in illo quasi toto manca le “vocalos popular” e le grande majoritate de su vocalos es “docte”, i.e. latinesc. Isto es le causa le plus grave ob que illo pote esser considerate – plus tosto que ulle altere lingua – como le latino moderne.

Su grammatica, in vice, seque le exemplo del anglese. Nos videva que un tal grammatica es characteristic al incontro de un lingua romanic e de un germanic. Interlingua es un lingua romanic occidental, mediterranee e intermedie ma al mesme tempore un lingua de typo creol ob le influenza grammatic del linguas germanic.

Si nos non sapeva como Interlingua era construite e nos lo cognosceva solo como phenomeno empiric nos poterea inventar un “mytho”.

Il habeva un insula in le Mediterraneo, alicubi inter Corsica e le Baleares, ubi on parlava le latino, plus exactemente un dialecto del latino vulgar. Ex iste dialecto evolveva un lingua romanic. Certe tractos sue era simile al italiano, certes al francese, certes al espaniol assi que in un certe senso illo era un “dialecto central”. Durante le migration del populos un tribo germanic occupava le insula. Illo acceptava le lingua del insulanos ma le grammatica de isto illes cambiava – simplificava – significativamente. Postea le cultura del insula comenciava developpar rapidamente. Le lingua se

inricchiva per un grande numero de vocabulos docte. Le linguistas erudite – un élite multo estimate – mesmo comenciava substituer le vocabulos vulgar per vocabulos docte. Con le aumento del nivello cultural le gente de plus in plus usava iste nove parolas collateral; al fin le ancian vocabulos vulgar deveniva obsolete e lentamente desapareva. Le insulanos parlava ja un nove lingua que on appellava latinesco, le latino moderne.

Plus tarde on discoperiva que in 1951 in New York un parve gruppo de linguistas publicava un lingua construite – nominate Interlingua – e iste lingua similava stupefacientemente a lor latinesco.

E allora le insulanos demandava: “Proque non usa le Union Europee nostre lingua como su lingua official? Illo es ya le ver lingua commun de Europa!”

Vermente, proque non?

Interlingua es un instrumento practic de communication international. Milliones comprende interlingua immediate. Le prime libro de interlingua esseva publicate in 1951, quando le International Auxiliary Language Association (IALA) post 27 annos de studios scientific e lingual publicava “Interlingua-English Dictionary”.

Le Union Mundial pro Interlingua (UMI) es un organisation international, sin scopos lucrative, pro promover e diffunder le international lingua auxiliar interlingua, publicate in 1951 per le “International Auxiliary Language Association” (IALA). Le Consilio General determina le politica general del UMI. Le Consilio Executive face le labores quotidian del UMI. Le UMI esseva fundate le 28 de julio 1955 in Tours, Francia, e esseva registrate como association no. 0911004931 al subprefectura de Étampes, Francia, le 3 de agosto 2006. Le UMI collabora con le organisationes national de interlingua.